

Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?: Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik Bir Tercih

Berk Efe Altınal

1995 yılında Loughborough Üniversitesinden Edwards, Potter ve Ashmore'un kaleme aldıkları *"Ölüm ve Mobilyalar; Retorik, Politika ve Rölativizme karşı Dip-çizgi Argümanları üzerine"* isimli makale, o güne kadar Sosyal İnşacı görüş içerisinde var olan bir ayrışmayı somut hale getirdi. Makale bir manifesto üslubuyla yazılmıştı; sert ve zaman zaman alaycı bir dille rölativizmi savunuyordu. Yayınlanır yayınlanmaz Sosyal İnşacılık içerisinde önemli bir tartışmaya yol açtı, bu makaleye destek veren pek çok makale yazıldığı gibi karşı çıkan da pek çok makale yazıldı. Bu epistemolojik ayrışmanın hem yöntemsel farklılıkları hem de politik sonuçları olacaktı.

Bu makalede yapmayı amaçladığım şey, iki seçenekten birisini ön plana çıkartıp savunmak değil, hem rölâivist anlatıyı hem de buna getirilen eleştirel realist cevapları karşılaştırmalı ve diyalektik olarak açıklamak ve bu epistemolojik tercihleri, ortaya çıkartmış oldukları politik, ahlaki ve yöntemsel sonuçlarla incelemek.

Bahsi geçen tartışma insanın gerçekliğe dair bilginin tamamına hâkim olduğunu veya olabileceğini iddia eden kaba bir realizm ile gerçeklikle ilgili hiçbir şeyi bilmediğimizi ya da bunu umursamamak gerektiğini iddia eden radikal rölâivist kutuplar arasında geçmiyor. Bahsi geçen realistler, gerçekliğin inşası fikrine uzak durmayan, öte yandan metnin ileri kısımlarında ayrıntıyla değineceğim dip-çizgilerin de korunması gerektiğini savunan kişiler (Parker, 1999); rölâivistler ise kendilerini ılımlı inşacılar, pragmatik pragmatistler ve metodolojik rölâivistler olarak tanımlıyorlar. (Edwards, Potter ve Ashmore, 1995)

Rölativizmin sosyal inşacı görüşle birlikte anılması, hatta rölâivist tarafın kendisini "inşacı" olarak anması (ve bu esnada realistlerin gerçekte inşacı olmadıklarını ima etmeleri) normal bir durum. Zira Sosyal İnşacılık, kendisini dayandırmakta olduğu post-yapısalcı ve post-modern kuramları kullanarak psikoloji biliminin katı pozitivist-empirist doğa bilimi olma hevesine eleştiriler getirmek ve bu bilimin "keşfettiği" ger-

çeklerin aslında sosyal olarak inşa edilen ve çoğunlukla iktidar odaklarının yararına olan bilgiler olduklarını göstermek üzere yola çıkmıştı.

Şimdi sırasıyla rölativist ve eleştirel realist argümanları inceleyeceğim.

Rölativistler

Söylem Analizi üzerine çalışmalar yapan pek çok araştırmacının ortak noktası, dilin şeffaf olduğunu ve bir araç olduğunu söyleyen katı realist görüşe karşı çıkıyor olmalarıdır. Sosyal İnşacı görüşe göre, biz gerçekliğin eksik ya da farklılaştırılmış bir görüntüsünü görmeyiz, gerçekliği bizzat gündelik konuşmaların içerisinde inşa ederiz. Bu anlayışa göre gerçeklik kolektif-sosyal bir üründür. Sosyal inşacılar, realist de olsalar, rölativist de olsalar bu konuda hemfikirdirler.

Rölativistleri diğerlerinden ayıran nokta ise “dip-çizgi argümanları” olarak adlandırılan ve gerçekliğin bir de “inşa edilmeyen”, metnin dışında hâli hazırda mevcut olan bir dip noktası olabileceğini iddia eden görüşü kökten reddetmeleridir.

Bu dip-çizgi argümanları iki farklı yapıya sahiptirler; ilki “mobilyalar” olarak adlandırılan *reddedilemez gerçeklikler* (sözelimi masanın, taşların, doğadaki nesnelerin vs. gerçek olmaları), ikincisi ise “ölüm” olarak adlandırılan *reddedilmemesi gereken gerçeklikler* (sözelimi soykırımın, zulmün, yoksulluğun gerçek olmaları). Yani rölativizme yönelik ilk itiraz ontolojik, ikinci itiraz etik zeminde dile getirilmektedir.

Mobilyalar ve Ölüm

“Rölativistler gerçekliğin, doğrunun, bilişin, bilimsel bilginin, teknolojik gelişmelerin, sosyal yapının ve bunun gibi şeylerin sosyal inşasından bahsetmeye başladıklarında, realist rakipleri önünde sonunda masalara vurmaya başlıyorlar, Holocaust’u gündeme getiriyor, taşlardan, silahlardan, ölümden, sefaletten, masalardan ve sandalyelerden bahsetmeye başlıyorlar.” (Edwards, Ashmore & Potter, 1995, s 26).

Edwards, Ashmore ve Potter, *Ölüm ve Mobilyalar* (1995) isimli makalelerinde bu argümanları yapısökümüne uğratırlar. Realistler masaya vurarak ve oradan çıkan (ve bir konuşma olmayan) tak tak sesine dayanarak “Ne yani, şimdi masanın da mı gerçekliğini reddediyorsunuz?” diye sorarlar. Oysa rölativistlere göre bir masanın metnin dışında özel bir gerçekliği mevcut değildir. “Şizofreni” ne kadar gerçek ise “masa” da en fazla o kadar gerçektir. Bu, masanın maddi gerçekliğini reddettikleri anlamına gelmez. Rölativistler idealist değildirler. Masanın gerçekliğinin rölatif olduğunu söylemek, onun belli bir bağlam içerisinde (sözelimi realistlerle rölativistler arasında geçen bir tartışmada), dilin içerisinde ona “masa” ismi verildiği ve mesela kategorik olarak bir sandalyeden ya da bir sehpadan ayrıldığı için ayrı bir nesne olarak dilde yer bulduğunu söylemek demektir. Aynı madde bir marangoz tarafından üretimi sırasında, bir eskici tarafından satın alınması sırasında başka başka şekillerde inşa edilecektir. Dolayısıyla tartışılan şey masanın (ya da doğadaki herhangi başka bir somut nesnenin) maddi gerçekliğinin gerçekliği değildir.

Yapısökümüne uğratılan diğer dip-çizgi gerçeklik ise Ölüm başlığında ele alınan *reddedilmemesi gereken gerçeklikler* kategorisidir. Bu kategoride yer alan ve reddedilmemesi gerektiği söylenen gerçekler belli etik kaygılar uyandıran öğeler arasından seçilmekte. Sözelimi, rölativizme karşı çıkanlara göre, kadınların maruz kaldıkları eş dövme, klitoral sünnet, namus cinayetleri gibi olaylar, yoksulluk, ezilen, baskı altına alınan insanlar, savaş, cinayetler, katliamlar ve soykırımlar reddedilemez biçimde gerçektirler. Bunu dile getirenlerin amacı aslında rölativizmin ahlakî sorumluluklarından kaçtıklarını ve Feyerabendyan bir “her şey uyar” anlayışını temsil ettiklerini ima

etmektedir. Rölativistler, dünyada yaşanan bu tür kötü olaylara –işbirlikçi olmakla değil ancak- sessiz kalmakla suçlanmaktadır. Zira bir meselede taraf tutmak, belli bir fikrin doğruluğunu savunmaya başlamayı gerektirmektedir; bu da gerçekliğin rölatif olduğunu savunan ve tüm görüşlere eşit mesafede duran rölativist etiğin dışına çıkmak demek olmaz mı?

Rölativistler ise bu suçlamaya, kendilerinin realistlerden çok daha güçlü ses çıkarabileceklerini söyleyerek cevap veriyorlar. Rölativizm, artık hiçbir şeyin, inşa edilmeden, kurgulanmadan, değişmez bir şekilde doğru olmadığı bir dünya sunuyor. Buradaki tek gerçeklik, bilinen haliyle gerçeklik, o da belli bir inşaya ya da konsensüse dayanıyor. Sınırın nerede çizileceği belli değil; atom parçacıkları ile kayalar arasında ya da mobilyalarla faşizm arasındaki sınırlar göreceli. Böylece doğru sayılan her şey sorgulanabilir hale geliyor ve bu çok büyük bir güç.

Realistler ise belli bir çerçeveye sıkışmış kalmış ve kendi gerçeklik anlatıları haricinde kalan her şeyin yanlış olduğunu iddia eden –kutsal gerçekliklerine dokunulmasını isteyen, dindar- kişiler olarak görülüyorlar. Karşılarına hoşlanmadıkları ve eleştirmek istedikleri bir görüş çıktığı zaman ise bunlara karşı –ama daima *karşı*- en uygun araç olan rölativizmin araçlarını kullanıyorlar, ancak bu araçları sadece başka görüşlerin *yanlışlıklarını*(=*gerçekdışlıklarını*) ve kendi görüşlerinin *hakikiliğini* ispatlamak için kullanmaktalar.

Rölâativistler, kendilerinin *her şey uyar* diyen, ahlakî sorumluluktan kaçan ve hiçbir meselede taraf olamayan kişiler oldukları iddiasını kesinlikle reddediyorlar. Politik meselelerin, zamana ve sosyal ilişkilere dayalı olarak inşa edildiklerini söylemek bunların içerisinde belli bir taraf almayı imkânsız hale getirmiyor. Ya da çevremizde gerçek olarak bildiğimiz pek çok şeyin aslında kültürel olarak göreceli oldukları ve dilde inşa edildiklerini bilmek, o kültürün, o dilin içerisinde olmaktan bizi kurtarmıyor.

Elbette katliamlar, soykırımlar, zulümler, savaşlar *oluyor* ve elbette yargıçlar, katiller, hırsızlar, patronlar, yazarlar ve dedektifler *varlar* –diyor rölativistler- ancak unutmamak gerekiyor ki bunların hepsi dilde yaratılan kategoriler ve hepsi bu dilin kategorik sistemlerinin bir ürünü.

Söylemsel Analiz, Söylemsel Psikoloji, Söylemsel İnşacılık

Rölativizmden yola çıkarak oluşturulan bazı söylem analizi biçimleri vardır. Rölativistler, Eleştirel Psikologlardan farklı olarak makro düzeylerdeki iktidar ilişkileriyle ilgilenmezler.

Söylemsel İnşacılar, gazete yazıları, focus gruplar vs. gibi yöntemleri kullanmayı tercih etmemektedirler. Bunun yerine gündelik konuşmaları analiz etmeyi tercih ederler. Acil servis ile yapılan telefon konuşmaları, polis sorguları, terapi seansları önemli kaynaklardır (Potter & Hepburn, 2008).

Odaklanılan konu bu günlük konuşmalarda kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerle ne yapıldığıdır. Söylenen şeyin somut gerçekliği değil ancak bu gerçekliğin nasıl inşa edildiğidir. Söylemsel Analiz, geleneksel sosyal psikolojinin temel kavramlarından *tutumların* yapısökümünü yapmış, bu kuramın hatalarını ortaya koymuştur. Bu konuda klasikleşmiş çalışmalardan biri olan ve her daim örnek olarak gösterilen çalışma Yeni Zelanda’da göçmenler ve yerliler hakkında ülkede yaşayan beyazlarla yapılan görüşmeleri içeren çalışmadır. Aynı konuşma içerisinde aynı kişinin bağlam değiştikçe farklı pozisyonlar aldığı ve örneğin birkaç dakika arayla son derece liberal ve son derece ırkçı ifadeleri dile getirebildiği görülmüştür (Wetherell & Potter, 1987).

Bu gibi çalışmalar, kişiliğin yerine kimlik kavramının, tutumların yerine ise pozisyon

alma kuramının savunulabilmesini sağlamış, post-yapısalcı bir sosyal psikolojiyi mümkün kılmıştır. Tüm bu katkıların ne kadar önemli olduğunu reddetmek imkânsızdır.

Söylemsel Psikoloji ise, psikolojinin kavramlarını yeniden değerlendirilmesi ve eleştirisi, psikolojinin ortaya çıkardığı kategorilerin gündelik konuşmalar içerisinde nasıl kullanıldığı ve özellikle bu psikolojik kategorilerle bu gündelik konuşmalarda ne yapıldığının incelenmesine odaklanır (Edwards, 2004). Sözgelimi Edwards'ın duygular üzerine yaptığı çalışma (1997) günlük konuşma alıntılarında insanların duygulara göndermeler yapmakla ne yaptıklarını incelemiştir.

Eleştirel Realistler

Ian Parker'a göre (1999) rölativizm, 70lerde sosyal bilimlerin dile dönüp dili incelemeleri, 80lerden itibaren söylem üzerinde çalışmaya başlamaları sırasında, özellikle iktidarın yararına bilgiler üreten pozitivist geleneksel psikolojinin kavramlarına getirdiği eleştirilerle ve bu zemini uğrattığı yapısökümü ile çok önemli bir iş yapmış, ileri bir adımın atılmasını sağlamıştır. Psikoloji biliminin kültürle ve ideolojiyle iç içeliğini ifşa etmiş, *gerçeğin keşfi* olduğu sanılan bilimin devasa bir inşa, bir anlatı olduğunu göstererek tüm ön kabullerin sorgulanmasını sağlamıştır.

Ancak bir yandan da, alandaki uygulamaları eleştiren kişilerin doğruluk-yanlışlık *iddialarında* bulunmalarını engelleyen bir fikrin ortaya çıkmasının ve yaygınlaşmasının sorumlusudur. Çünkü rölativizme göre ortaya atılan her bir düşünce başka bir anlatı daha idi ve durum böyle olduğunda bu anlatılardan bazılarını uzak durmak, onlarla aramıza mesafe koymak için hiçbir geçerli sebep kalmıyordu. Rölativizm, metnin dışındaki bir gerçekliği reddettiğinden, bu anlatılardan herhangi birisinin *daha doğru* olduğunu söylemenin zemini ortadan kalkmıştı.

Parker (1999) bu soruna çözüm olarak salt rölativist bir bakış yerine eleştirel realist bir bakışı önerdi ve 'tarihsel misyonunu yerine getirmiş ve bizi ileriye taşımış ancak nihayetinde *burjuva demokrasisinin fikir özgürlüğü saçmalığına* alet olmuş ve gerici hale gelmiş' rölativizmin bu eksikliklerini giderebilecek *ilerici görüşün* eleştirel realizm olduğunu ifade etti.

Eleştirel Realizm nedir?

Eleştirel Realizm, Bhaskar tarafından geliştirilen, kökenleri hem Kantçı görüşe hem de Marksizme dayanan bir epistemolojidir. Anglosakson akademik dünyasında itibarı yüksek olan bir felsefî görüştür. Temel faraziyesi gerçeğin katmanlardan oluştuğudur. Düşüncenin bir ayağı Marx'a dayanmaktadır (Groff, 2008). Marx, *Kapital*'in üçüncü cildinde "Eğer ki gerçeklik gördüğümüz gibi olsaydı, bilim diye bir şeye gerek kalmazdı" demektedir. Gerçeğin salt görüldüğü gibi olmadığına ancak yine de dipte bir gerçekliğin *var* olduğuna işaret etmektedir. Kant'ın transandantal felsefesinde ise hem *a priori* hem de *a posteriori* formların varlığından söz edilir. Kendinde şeyi olduğu gibi algılamak imkânsızdır, ancak insan bunları sahip olduğu *a priori* kategorileri kullanarak (zaman ve mekânda) sıraya sokarak 'şey' hakkında bilgi edinir. Bhaskar'ın *a priori* formları nasıl ele aldığını ve Marksizm ile ilişkilerini anlatmak kısaca bir değinmenin haricinde bu makalenin sınırlarını aştığından daha fazla uzatmadan bu ekolün sosyal inşacılıktaki yansımalarını ele alacağım.

Eleştirel realizmi kullanan söylem analistleri, beklenileceği üzere, ekollerinin isimlerinin başına Eleştirel kelimesini eklemektedirler (Eleştirel Söylemsel Psikoloji, Eleştirel Söylem Çalışmaları vs.) ve dertleri genellikle iktidara, ezene, zulmedene karşı ezilenden, alternatif söylemden, mazlumdan yana olmaktır. Rölativistlere getirdikleri eleştiriler, mobilya argümanından doğru değil ölüm argümanından doğrudur. Rölativistlerin, aslında idealizme dönmek isteyen bir grup olmadıklarını kabul etmekte-

dirler. Ancak sorunsallaştırdıkları mesele rölativizmin politik-ahlakî zeminde yaratıldığı kaypaklıktır.

...eğer gerçek tamamıyla rölatif ise, belli başlı söylemlerle, dil oyunları ile ya da sosyal pratiklerle ilişkiliyse, adalet yoktur. Adaletsizliğin kurbanları ve adaletsizliği protesto edenler, muhtaç oldukları son ve çoğunlukla en güçlü silahlarından mahrum bırakılmıştır: gerçekte ne olduğunu anlatmak. (Geras, 1995; akt. Parker, 1999).

Eleştirel realizm, dilin sosyal gerçekliğimizi inşa ettiğini kabul eder; ancak bu inşalar maddi koşulların kısıtlamaları ve olasılıkları dâhilinde olabilir. Eleştirel realistlere göre, materyal pratikler, söylemsel pratiklerden bağımsız biçimde ontolojik anlamda vardır ancak aynı zamanda onlarla ilişki içerisindedirler. Rölativist olmaksızın eleştirel realist olmanın getirisi, analizin söylemsel pratikleri göz önünde bulundurduğu kadar insanların maddi koşullarını da göz önünde bulundurabilmesine yol açan teorik imkanlardır (Sims-Schouten, Riley, Willig, 2007).

Parker, *Söylem Dinamikleri* isimli kitabında (1992) Marx'ın sözlerini neredeyse birebir kopyalayarak ne demek istediğini açıklamaktadır:

“Kapitalist ekonomide, sözgelimi, sanayi işçileri fiziksel olarak diğerleriyle çok vakit geçirecek biçimde konumlanmışlardır, bu sebeple kolektif eylemlerde bulunmaları akla yatkındır. Batılı ataerki toplumlarda kadınlar evde zaman geçirecek şekilde konumlanmışlardır, durum böyleyken kolektif eylemler anlamlı görünmez. Emperyalist yapılarda örgütlenmiş bir toplumda kurbanların ve ezilenlerin düşünme ve tepki verme biçimleri de birbirinden farklı olacaktır” (Parker, 1992; s.36).

Bu alıntıda da görüldüğü üzere, oluşan söylem (birlikte hareket etme ya da bireysel tepkiler geliştirme) fiziksel koşullardan doğrudan etkileniyor görülmektedir. Bu rölativist görüşten oldukça farklı bir görüştür.

Burada, rölativistlerin karikatürize ettiği gibi bir masaya vurmaktan ya da Batı kültürünün bir tabusu haline gelmiş Auschwitz'i yardıma çağırmaktan çok daha farklı bir tavır görülmektedir. Açıkça söylem pratiklerinde iktidar ilişkilerinin, -üstelik çoğunlukla Foucaultcu bir biçimde değil de Marksist biçimde ekonomik (elitlerin, burjuvazinin) sömürünün ortaya koyduğu iktidar ilişkilerinin- rölatif olarak inşa edilen gerçekliğe etkisi sorgulanmaktadır. Bu da metnin dışındaki bir gerçekliğe -dip-çizgi gerçeklere, maddi koşullara- işaret etmeye sebep olmaktadır.

Ölüm ve Mobilyalar makalesinde “kayalar da kültürel dir” deniyor. Bu söz eğer “kaya” kavramının bizim insan deneyimiyle oluşturduğumuz bir kategori olduğunu ima ediyorsa burada Eleştirel Realistlerin reddedeceği bir şey yoktur; ancak bu söz kayaların metnin dışında bir gerçekliğe sahip olmadığına referans veriyorsa o zaman realistler bu sözü şiddetle reddedeceklerdir.

Kısacası, eleştirel realistleri sosyal inşacı yapan şey gerçekliğin dilde inşa edilen boyutunu kabul etmeleri, realist yapan şey ise yaptıkları metin dışı maddi gerçeklik vurgusudur.

Çizgiler nerede?

Eleştirel realistler dip-çizgi argümanlarından bahsediyorlar, ancak bu dip-çizgilerin nereye çekileceğini hangi metotla belirledikleri bir tartışma konusu. Ölüm ve Mobilyalar kısmında yapısökümüne uğratıldıkları üzere bu çizgiler masaların gerçek oldukları ya da Yahudi Soykırımının gerçekten de yaşandığı gibi yerlerden çekilemiyor. Kal-

dı ki bunların oldukça kültürel-rölatif oldukları görülüyor. Yahudi Soykırımı batının güçlü bir tabusu, bunun bir dip-çizgi gerçeklik olduğunu söylemek, Türkiye’de *ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünden* söz etmeye benziyor. Ne de olsa, soykırımın yaşanıp yaşanmadığının nasıl tartışılabildiğini pratik olarak yaşayan, böylesi bir deneyimi olan bir toplumuz.

O halde bu dip-çizgi gerçekliklerinin hangileri olduğuna karar verebilecek bazı meşru zeminlere ihtiyacımız var. Sims-Schouten, Riley ve Willig’in 2007 yılında yaptıkları çalışma bu konuda önemli bir kılavuz oluşturuyor. Araştırma, çalışan kadınlar ve annelik üzerine yapılmış ve veri olarak hem konuşma metinleri hem de incelemenin yapıldığı İskandinav bölgesindeki kadınlık ve annelikle ilgili *söylem-üstü* veriler bir arada ele alınmış. Söylem-üstü gerçeklikler olarak ele alınan şeylerse üç kategoride belirleniyor; somutluk, maddi koşullar ve kurumsal iktidar:

“...eleştirel söylem analizinde ilk adım olarak somutluğun, maddiyatın ve kurumsal iktidarın dert edinilen konuyla ilgili literatürde nasıl yer aldığını incelemeyi öneriyoruz. Örneğin, somutlukla ilgili olarak daha az çocuk sahibi olan kadınların çalışan kadınlar olduklarını gösteren araştırmalar (Foster, Jackson, Thomas, Hunter, & Bennett, 1995); maddiyatla ilgili olarak çocuk bakımı imkanlarının eksikliğinin kadınların çalışmaya geri dönmelerini engelliyor olduğunu öne süren araştırmalar (Witherspoon & Prior, 1991); kurumsal iktidarla ilgili olarak da çocuk bakımını sosyal bir mesele olmaktan çıkarıp kişisel bir mesele haline getiren devlet politikalarının çocuk bakımını daha masraflı bir hale getiriyor olduğunu gösteren araştırmalar (Daniel & Ivatts, 1998).” (Sims-Schouten, Riley ve Willig, 2007: s.106) (Referanslar yazarlara aittir)

Bu tür bir yaklaşımda öne sürülen şey, fiziksel gerçekler, maddi koşullar ve kurumsal iktidarın, söylemlere indirgenemeyeceği, ancak bunların söylemleri şekillendiren söylem-üstü gerçeklikler olduğudur. Metnin dışında bir gerçeklik bulunmamaktadır şeklindeki rölativist iddiaya karşı çıkılmaktadır, metni etkileyen maddi gerçeklikler dikkate alınır. (Speer, 2000).

Ekolün içerisinde iki farklı araştırmacı iki farklı yönde denemeler yapıyor. Bunlardan birisi olan Ian Parker (2001), Lacan’ın dört söyleminin –efendi, üniversite, histerik ve analist söylemlerinin- Eleştirel Psikoloji’de kullanılabileceğini söylüyor. Diğeri ise Van Dijk, o ise kognitif süreçlere odaklanıyor. Bir yandan sosyal inşacı olup da bir yandan da nasıl kognisyonundan ya da psikanalizden bahsedilebildiği uzun müddet zihnimi oyalayan ve cevaplar aradığım sorular olmuştur. Şimdi bu sorulara okumalarımın doğru bulabildiğim yanıtlara değineceğim.

Lacan kendisini hiçbir zaman bir Marksist olarak tanımlamadı. Ancak Althusser’e göre hem Marx, hem de Lacan özne ve gerçeklik ile ilgili aynı zeminde (ve Spinoza’dan etkilenererek) sözler söylemektedirler (Sarup, 2004).

Lacan, *Bilim ve Hakikat* isimli makalesinde maddi neden olarak fallik imleyen kuramının “tarihsel maddecilik ile bağdaştığını” söyler (Chiesa, 2009). Eleştirel realizmin gerçekliğin katmanları olduğu faraziyesi, Lacan’ın imgesel ve simgesel düzen kuramlarına oldukça benzerdir. Lacan’a göre fiziksel ihtiyaçlar imgesel düzenden simgesel düzene geçişte yeni bir şekle bürünür. İmgesel düzen bebeğin henüz dille ilişki kurmadığı dönemde mevcuttur. Dilin öğrenilmesi ile beraber sembolik düzene geçilir. Kişi, hakikatle olan ilişkisini dil dolayımı ile kurduğundan, dil ile üst üste binen metaforlar oluşturduğundan en dipte yatan imgeye bir daha asla ulaşamaz. İmge ile imleyen arasında daima bir gedik olacaktır. Eksiklik (hiç doyurulamayan arzu) fallus ile sembolleştirilir ve tüm bir hayat ona ulaşmaya çalışmakla geçen umutsuz bir mücadelede. Diğer tüm istekler aslında bu eksiklikle (arzu ile) ilişkilidir. Ancak bu eksik-

lik, sembolik düzen dolayımı ile, dil dolayımı ile yaşantılanacaktır. Bu sebeple “ne arzu ederdiniz?” sorusu asla tam olarak cevaplanamayacaktır.

Bu anlayış tıpkı Marx’ın sosyal, politik ve entelektüel hayatın, üretim biçimince belirlenen maddi yaşam koşulları dolayımı ile ortaya çıktığı ve ancak maddi gerçekliklerdeki değişimler ile dönüşmekte oldukları fikri ile benzerlik gösterir. Tüm kültürel yapılar temelde ekonomik alt yapının (yani fiziksel gereksinimlerin nasıl karşılanacağı-nın) üstüne inşa edilmiştir.

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi irade-lerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların mad-di üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişki-lerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine te- kabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut teme- li oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve en- telektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinç- leri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.” (Marx, 1979: s24)

Chris Harman (2007), sınıflı toplumun ve kapitalist düzenin tam da bu şekilde dip- te yatan insanın fiziksel ihtiyaçlarını karşılamasına dair inşa edilmiş birer metafor ol- duklarını öne sürer. Marksist teoride bu yapılara üst yapı denilir.

Böylece Lacan’ın imgesel ve simgesel düzenleri ile Marx’ın altyapı-üstyapı kuramı eleştirel realizmde aynı zemine oturtulmaktadır. Ahlak gibi kurumlara dayanarak ya- pılan tartışmalar, sözgelimi neyin iyi olduğunu tartışmak, aslında gerçekliği tartış- maktır.

“Lacan, söylemin konuşmaya ve yazıya indirgenemeyeceğini açıkça ifade eder. Ona göre söylem, ‘konuşmanın ötesine geçen zorunlu bir yapı’dır ve ‘belli temel ilişkilere yerleşiktir’. Bu temel ilişkilerin dilde muhteva edildiğini ancak bundan daha geniş olduklarını ve etkili konuşmaların ötesinde olduklarını dile getirir” (Parker, 2001).

Ayrıca Lacan bizzat kendisi ego psikolojisine, ABD’den yayılan psikanalize karşı güçlü eleştirilerde bulunmuş birisidir ve Üniversite Söylemi gibi kendi teorisinde bulunan öğeler psikoloji eleştirisi yapmak isteyenlere önemli araçlar sağlamaktadır (Rogers, 2009). Ancak unutulmaması gereken, psikanalizin verilerinden yararlanılırken bun- ların da birer sosyal inşa olarak ele alınmasının gerekliliğidir.

Van Dijk ise çalışmalarında kognitif yapılara yer vermektedir (1997, 2006, 2009). Onun kuramı (Eleştirel Söylem Çalışmaları) eleştirel realizmin hem Marksist hem de Kantçı ayağına gönderme yapar. Bir yandan toplumdaki baskın söylemin gücü elinde bulunduran elitlerin söylemi olduğunun altını çizen Van Dijk, öte yandan söylem ile ideoloji arasındaki bağın doğrudan bir bağ olmadığını ve bu bağın arasında bir de zi- hinsel süreçlerin, kognisyonun yer aldığını öne sürer. Bağlam, sosyal pratiklerin katı- lımcıların göreceli ve dinamik zihinsel temsillerinden oluşmaktadır. Durumun zihin- deki temsili, bağlamı anlamayı, ona adapte olmayı ve söyleme katkı yapmayı sağlar. Bu çeşit bir tarif sosyal bağlam, söylem ve kognisyonu (zihni) bir araya getirebilmenin tek yoludur. Söylem-biliş-toplum üçgeninde klasik söylem analizi modelleri hep söy- lem yapılarına ve toplum yapılarına odaklanır. Bu söylenenlerin anlamı toplumun dı- şında bir söylemin ya da bilişin mümkün olabileceği değildir. Aksine, insanlar olarak dil kullanıcıları olduğumuzdan ve grup ve toplulukların üyeleri olduğumuzdan temsil- lerimiz de bu sosyal yapılardan doğru oluşur.

Sonuç: İssız bir ormanda bir ağaç devrilirse...

Rölativistler ve Eleştirel Realistler geçen zaman içerisinde Sosyal İnşacılığın iki farklı temel dalı olarak ve elbette kendi içlerindeki bölünmelerle beraber farklı uygulamalar ve farklı alanlar geliştirdiler. Sosyal İnşacılığın bu iki farklı anlatısı bir daha uzlaşamaz biçimde birbirinden ayrılmış gibi görünüyor. Ancak hiçbir zaman ortaya çıkarttıkları veriler birbirleriyle çelişen ya da birbirlerini yalanlayan veriler değil. Eleştirel Söylem Analistleri ya da Eleştirel Söylemsel Psikoloji çalışanlar iktidar ilişkilerinin arkasındaki makro yapılarla ilgili önemli veriler sunarlarken, Rölativist Loughborough ekolü Konuşma Analizi yönteminden ödünç aldıkları kavramlarla mikro düzeyde çalışmalar yapıyor, gerçekliğin gündelik konuşmalarda nasıl inşa edildiklerine bakıyorlar.

Tartışma ve ayırım skolâstik ya da anlamsız değil, zira nesnel gerçekliğin sorunsallaştırılması veya tamamen söyleme atfedilip atfedilemeyeceği sorunu teorik bir sorun değil pratik bir sorun. Bu yüzden sorunun çözümü de ancak pratikte mevcut. Bu iki ekolün arasında seçim yapmak demek (i) nasıl bir yöntem kullanacağımıza, (ii) neyle ilgili sonuçlara ulaşacağımıza karar vermek demek aslında. Bu da araştırmaya başlarken hangi amaçlarla başladığımız, ne gibi politik ilgilerimizin olduğu ve aslında sorumuzun ne olduğuyla ilgili. Pratikteki bu sonuçları göz ardı ederek, “doğru” herhangi bir yöntemin olduğunu ya da iki yöntemden birini seçmenin “yanlış” olacağını söylemek gerçekten anlamsız olur. Her iki epistemolojik anlayış da kendi alanlarında farklı yöntemler geliştirmiş ve göz ardı edilemeyecek bilgiler üretmiştir.

“Bana kalırsa, inşacılığın (ve rölativizmin) sınavı, şu ayırmadan çıkıp da elimizi biraz (gerçek!) araştırma ile kirlettiğimiz zaman başlayacak.” diyor Speer “Özetle, eğer inşacılık dansa davet idiyse, artık dansa başlamanın zamanı!” (2000: s. 528)

Söylem Analizi henüz yolun başında olan devasa bir alan ve bu alanda farklı farklı ekollere ve çalışmalara her zaman yer var.

Referanslar

Burr, V (2004), *Social Constructionism*, London:Routledge

Chiesa, L (2009), Lacancı Hakikatin Marksist Maddecilik Olarak Olası Ele Alınış Biçimini Önceleyen Düşünceler, *Mono Kurgusuz Labirent 2009 Yaz Lacan Sayısı (3:VI-VII; syf.551,562)*

Edwards, D. (1997), *Emotions, on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 236-246)*, London: Sage Publications (2006)

Edwards, D. (2005), *Discursive Psychology, in K.L.Fitch & R.E. Sanders' The Handbook of Language and Social Interaction (p. 257-273) Erlbaum 2005*

Edwards, D.; Ashmore, M & Potter, J. (1995) Death and Furniture: The rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism, *History of the Human Sciences*, 8, 25-49.

Edwards, D.; Ashmore, M & Potter, J. (1999) Regulating criticism: some comments on an argumentative complex, *History of the Human Sciences*, 12:4, 79-88.

Gruff, R (2008), *Situating Critical Realism Philosophically, Department of Political Science St. Louis University*

Harman, C (2007), *Dialectics of Morality, International Socialist Journal, Issue 113(January 2007)*

Marx, K (1979), *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları (çev. Sevim Belli)

McLennan, G (2001), 'Thus': reflections on Loughborough relativism, *History of the Human Sciences* 2001; 14; 85

Parker, I (1992), *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and individual Psychology*, London, Routledge (Online on Google Books Internet Preview)

Parker, I (1999) 'Critical psychology: critical links', *Annual Review of Critical Psychology*, Vol. 1, pp. 3-18 (ISSN: 1464-0538)

Parker, I. (1999) Against relativism in psychology, on balance, *History of the Human Sciences*, 12:4, 61-78.

Parker, I. (2001) 'Lacan, Psychology and the Discourse of the University', *Psychoanalytic Studies (issn: 1460-8952)*, 3, (1), pp. 67-77

Parker, I (2009), Critical Psychology and Revolutionary Marxism, *Theory & Psychology* 2009; 19; 71

Potter, J. & Hepburn, A., (2008) Discursive Constructionism, *In Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (Eds). Handbook of constructionist research (pp. 275-293)*. New York: Guildford

Rogers, A. G. (2009) 'A Place for Lacan in Critical Psychology? Four Memos and a Gap', *Annual Review of Critical Psychology*, 7, pp. 5-15

Sarup, M (2004), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Bilim ve Sanat Yayınları:İstanbul

Speer, S (2000), Let's Get Real? Feminism, Constructionism and the Realism/Relativism Debate, *Feminism & Psychology*, 2000; 10; 519-530

Van Dijk, T (1993), Principles of Critical Discourse Analysis, *on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 300-317)*, London:Sage Publications (2006)

Van Dijk, T (1997), Cognitive context models and discourse, *In M. Stamenow (Ed.). Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness . (pp. 189-226)*. Amsterdam: Benjamins, 1997

Van Dijk, T (2006), Discourse, context and cognition, *Discourse Studies*, 8(1), 159-177, 2006.

Van Dijk, T (2009), Critical Discourse Studies; A sociocognitive Approach, *In Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), Methods of critical discourse analysis. (pp. 62-85)*. London: Sage, 2009

Wetherell, M. (2006), Debates in Discourse Research, *on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 380-399)*, London:Sage Publications

Willig, C (2007), Critical Realism in Discourse Analysis: A Presentation of a Systematic Method of Analysis Using Women's Talk of Motherhood, Childcare and Female Employment as an Example, *Theory & Psychology* 2007; 17; 101

Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?: Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik bir Tercih*Berk Efe Altınal*

Sosyal İnşacı psikoloji içerisindeki önemli bir ayrışma Rölativizm ile Eleştirel Realizm yaklaşımları arasındaki ayrışmadır. İki yaklaşım arasındaki ayrım, 'dip çizgi'nin yani sözün inşasından önce var olan bir gerçekliğin olup olmadığına dair farklı görüşleridir. Eleştirel realizm, dilin sosyal gerçekliğimizi inşa ettiğini kabul eder; ancak bu inşalar maddi koşulların kısıtlamaları ve olasılıkları dâhilinde olabilir. Rölativistler ise bu görüşe karşı çıkarlar, bu gerçekliklerin de dilde yaratılan kategoriler ve hepsinin dilin kategorik sistemlerinin ürünü olduğunu söylerler. Bu yazıda bu ayrışmanın taraflarından birini ön plana çıkarıp savunmak yerine iki yaklaşımı epistemolojik duruşları ve bu duruşun getirdiği politik, ahlaki ve yöntemsel sonuçları açısından inceledim. Ardından her bir yaklaşımı temsil eden kuramcıların kendi analizlerinde ne gibi yöntemler kullandıklarına değindim.

Rolatîvîzm an Realîzma Rexneyî?: Tercîheke Epîstemolojîk a ku di "Konstraktîvîzma Cîvakî" de Xwedî Encamên Polîtîk û Metodîk e.*Berk Efe Altınal*

Di nava psîkolojiya sosyo-konstraktîvîzmê de cudatiyeke girîng di navbera nêrinên Rolatîvîzm û Realîzma Rexneyî de heye. Ev cudatî di derbarê "xêza kûr", ango beriya avakirina gotinê rastînek hebû an tûnebû de dîtînen cihêreng e. Realîzma rexneyî qebul dike ku rastîna cîvakî zimên ava kiriye, lêbelê dibe ku ev avakirin di nava zêfanî û kêmasiyên mercên madî de bibin. Rolatîvist jî li dijî vê nêrinê dibin û dibêjin ku ev rastî jî kategoriyên ku nav zimên tên afirandin in û ev bi tevahî jî berhema sistemên kategorîk ên zimên in. Di vê nivîsê de li şûna ku ji wan nêrinan bi tenê yekê wan derxînim pêş û vê biparêzim de, min her du nêrin li gorî helwestên wan yê epîstîmolojîk û encamên polîtîk, etîk û metodîk ên ku bi rêya wan helwestan hatin holê vekoland. Dûre jî ez li ser teorîsyenên ku temsîlî van her nêrinê dikin di analîzên xwe de metodên çawa bi kar anîne sekinîm.

Relativism or Critical Realism?*Berk Efe Altınal*

An important debate in Social Constructionist psychology is the debate between the Relativists and the Critical Realists. Whether or not there is a reality which is not constructed through language is one of the central points of this debate. The argument for critical realism accepts that our social reality is constructed by language; but that construction would only happen under the certain limitations of the material conditions and certain possibilities. However, relativists disagree with this argument and they counter that the social realities are constructed by the categories in language. In this article, I have not defended or promoted one of the approaches, but instead I have tried to focus on the epistemological positions and the political, ethical and methodological implications of these positions. The arguments of leading researchers in this debate and their analytical methods are reviewed.